

Статівка А. О.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ ГРАФОНІВ В АНГЛО-УКРАЇНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У статті проаналізовано особливості відтворення функціональності графонів в англо-українському художньому перекладі. Визначено, що найважливішою функцією графонів є характерологічна, тобто виокремлення серед характеристик персонажу тих, які зображують його соціальну, регіональну, національну чи вікову належність, а також характеристики, зумовлені індивідуальними особливостями. У ході дослідження з'ясовано, що основна проблема, з якою стикаються українські перекладачі під час відтворення функціональності графонів, полягає у відсутності адекватного еквівалента фонографічних стилізацій у цільовій мові. Як наслідок, функціональність графонів під час перекладу повністю або частково втрачається. Такі втрати можуть призводити до перекручування змісту і зменшення прагматичного навантаження оригіналу.

Ключові слова: графон, функція, еквівалент, переклад, втрати.

Постановка проблеми. Графони є потужним і надзвичайно популярним в англomовній літературній традиції стилістичним прийомом характеристики персонажа. Використання незвичних за своєю формою графонів дає змогу увиразнити мовленнєвий портрет літературного героя й тим самим вивести його на передній край читацької рецепції. Водночас в автохтонній українській літературі графони були й залишаються скоріше винятком, ніж правилом, що можна пояснити мінімальною відмінністю між графічною та фонетичною репрезентаціями плану вираження лексеми. Цей факт сукупно з принциповою відсутністю узуальних відповідників фонографічних стилізацій у будь-якій цільовій мові зумовлює статус графонів як перекладацьких труднощів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні фонографічні стилізації мовленнєвих аномалій привертають певну академічну увагу в усіх зазначених напрямках як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, зацікавленість фахівців зосереджено на питаннях типології та класифікації графонів [6; 7]; їх жанрово-стилістичному потенціалі [1; 2] та комунікативно-функціональному навантаженні [4]; на відношенні графонів до різних типів норм [3] і мовних підсистем/субмов [5].

Постановка завдання. Завдання наукової розвідки вбачаємо у визначенні основних функцій графонів і, відповідно, їх імплементації в англо-українському художньому перекладі.

Виклад основного матеріалу. Термін «функція» використовується в кожній галузі науки й, відповідно, має декілька значень. У широкому смислі функція – це явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін. У вузькому ж – це робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось або чогось. У мовознавстві функцією прийнято називати «призначення/роль одиниць мови».

Найважливішою функцією фонографічних стилізацій ми вважаємо *характерологічну* – створення колориту живого розмовного мовлення, виокремлюючи серед характеристик персонажу ті, які зображують його соціальну, регіональну, національну чи вікову належність, а також характеристики, зумовлені індивідуальними особливостями. Її сутність полягає в тому, що графон привертає увагу читача до типових особливостей героя, виділяючи його з-поміж інших за характерними ознаками вимови. Цю функцію ми виокремлюємо на основі комплексних даних, отриманих з авторських реплік або реплік персонажу. Спочатку проаналізуємо функціональність графонів на позначення іноземного акценту на прикладі з роману Дж. Лондона “*The Game*”:

But he haf der beautiful body – ach, Gott, der beautiful body! – stronger as der ox, k-vicker as der tiger-cat, der head cooler as der ice-box, der eyes vat see eferytings, k-vick, just like dat. He put on der gloves vit der boys at Hansen's loft, he put on der

gloves vit de boys at der varehouse. He go before der club; he knock out der Spider; k-vick, one punch, just like dat, der first time. Der purse iss five dollar – vat he do? He bring it home to der mudder (London J. “The Game”).

Ми бачимо, як автор майстерно змальовує англійське мовлення німця та використовує для цього характерні ознаки німецької мови: на фонетичному рівні – послідовно у словах замінює [w] на [v] (*k-vicker, varehous, vat*), оскільки звук [w] просто не представлений у фонетичній системі німецької мови; [v], у свою чергу, замінюється на [f], що відповідає нормі німецької вимови. На лексичному рівні відбувається модифікація англійського артикля *the*, який перетворюється на співзвучний йому німецький *der*, а замість англійських лексем *mother* і *God* використовує фонетично деформовані німецькі *mudder* і *Gott*. Також спостерігаємо фонетичну модифікацію прийменника *with* = *vit*, указівного займенника *that* = *dat* і дієслова *is* = *iss*. Автор прибирає звук [ð], оскільки його просто немає у фонетиці німецької мови. Певні порушення фіксуємо й на граматичному рівні – неузгодження дієслівних форм із третьою особою однини: *He put* = *He puts*, *He go* = *He goes*, *He bring* = *He brings*.

Абсолютно інша картина спостерігається в перекладі В. Гладкої та К. Корякіної:

А сам який! Господи, яка краса! Дужчий за бика, меткіший за тигра, голова ясна, холодна, як крига, очі – як блискавка, а спритний – і не сказати! Спочатку він змагається з хлопцями з Генсенової майстерні, потім із тими, що працюють у коморі. Далі йде до клубу, одним махом кладе Спайдера. Приз – п'ять доларів, і що він робить? Несе їх матері! – і все говориться з неймовірним німецьким акцентом (Лондон Дж. «Гра», переклад В. Гладкої та К. Корякіної).

Особливості вимови німця зовсім не відтворені в перекладі, його іноземне походження підкреслене лише уточнювальним авторським коментарем. Із погляду функціональності, на нашу думку, цей переклад не є якісним, оскільки ремарка автора не розкриває увесь колорит вимови німців, а читач має лише здогадуватися, як би сказав німець те чи інше слово.

Інший приклад також ілюструє мовлення німця:

Ter Frenchman is mat-put he is goot as for noting to trink: he is trunk mit joy (London J. “The Game”).

Окрім уживання німецьких вкраплень *trink, mit* замість англійських *drink, with*, відповідно, автор фонетично деформує англійські лексеми *mat* (від

mad), *goot* (від *good*), *noting* (від *nothing*). Ми спостерігаємо, як у всіх лексемах [d] замінюється на [t], оскільки німецькій мові притаманна велика частотність уживання глухих і свистячих приголосних.

У друготворі перекладачі аналогічним чином фонетично деформують лексеми «спошеволів» замість «збожеволів», «мошна» замість «можна», тобто [ж] замінює на [ш], а також послідовно замінюють дзвінкий приголосний [д] на [т] («віт ратості») замість («від радості»):

Француз спошеволів! Йому не мошна пити, він п'яний віт ратості (Лондон Дж. «Гра», переклад В. Гладкої та К. Корякіної)!

Таке відтворення німецького акценту є значно кращим за попередній приклад, перекладачі діяли в межах стратегії одомашнення, проте знайшли такі природні еквіваленти, які б не вплинули на перекручування змісту та його розуміння читачем.

Наступний приклад зображує особливості відтворення іншої групи графонів, а саме деформацій на позначення дитячого мовлення.

Neepo! – Sunny's unmistakable voice rang out (Snicket L. “The Bad Beginning”).

Переклад А. Онишка виглядає так:

Hi-i-ino-o! – цей голосочок, без сумніву, має належати тільки Сонечкові (Снікет Л. «Поганий Початок», с. 121, переклад А. Онишка).

Перекладач, не змінюючи план вираження вихідної одиниці, відтворює її в тексті шляхом транскодування. Згідно з правилами української мови, новостворений відповідник є okazіоналізмом-нонсенсом, який за формою не може бути співвіднесений із жодною узуальною одиницею, а за змістом припускає лише приблизне тлумачення на основі контекстуального аналізу. Основним завданням як в оригіналі, так і перекладі є показати мовлення дитини за допомогою дивакуватих перекручених слів. Ми вважаємо, що, з одного боку, поставлену мету досягнуто, оскільки нонсенсні одиниці на позначення мовлення дитини є в обох текстах, а з іншого боку, складно знайти в українській мові відповідник, який би навіть у спотвореному вигляді нагадував за вимовою «Hi-i-ipo-o». Тому можна сказати, що з погляду функціонального навантаження okazіональний відповідник «Hi-i-ipo-o» є «зрадою» українського читача, який не має жодного уявлення про його значення. Ідея автора відтворена, а засіб її імплементації деформовано.

Інший приклад ілюструє переклад мовлення дитини, яка хворіє на скарлатину.

“*Bluh bluh bluh bluh bluh*”, Klaus said, “*Bluh surprised bluh!*” “*Bluh bluh take a baking soda bluh?*” “*Bluhdying grammar*” (Snicket L. “The Bad Beginning”).

Пла, пла, пла, пла, – видушив із себе Клаус. **Пла** налякали мене! **Пли** ванну ж содою **пла**? **Пликлята** грамати́ка (Снікет Л. «Поганий Початок», с. 139).

Дитяче мовлення оригіналу замінюється дитячим мовленням, адаптованим до особливостей вимови в мові перекладу. Як ми знаємо, скарлатина – це інфекційне захворювання, яке супроводжується сильним болем у горлі та кашлем, від чого в людини виникають труднощі під час ковтання. На нашу думку, використовуючи оказіоналізми *Bluh bluh bluh bluh bluh, bluhdy = bloody*, автор хотів зімітувати кашель, від якого задихається дитина. Тому й перекладач мав підібрати такі відповідники, щоб максимально природно передати кашель. На позначення кашлю в українській мові використовують не «пла-пла-пла», а щось на зразок «кахи-кахи» або «бхе-бхе». Тому саме ці відповідники мають бути взяті за основу, тож у перекладі можна було б написати, наприклад, «кахи-лята» замість «клята», або навіть додати авторський коментар «Сказав Клаус, кахикаючи». І в читача одразу б з’явилися певні асоціації та уявлення про ту хворобу, яку автор намагався зобразити в оригіналі. Тому ми бачимо, що в цьому прикладі, як і в попередньому, функціональність графонів (принаймні частково) втрачена. Перекладач не зміг повноцінно донести ідею автора до іншомовних читачів.

За допомогою наступного прикладу – відомого фрагменту з роману М. Твена “*Adventures of Huckleberry Finn*” – ми прагнемо показати відтворення фонетично деформованого мовлення головного героя, чорношкірого Джима. Ми вирішили провести експеримент серед студентів 6-го курсу англійського перекладацького відділення та запропонували їм перекласти українською мовою такий уривок:

Jim jumped and got the canoe ready, and put his old coat in the bottom for me to set on, and give me the paddle; and as I shoved off, he says: “Pooty soon I’ll be a-shout’n’ for joy, en I’ll say, it’s all on accounts o’ Huck; I’s a free man, en I couldn’t ever ben free ef it hadn’ ben for Huck; Huck done it. Jim won’t ever forgit you, Huck; you’s de bes’ fren’ Jim’s ever had; en you’s de only fren’ ole Jim’s got now”. “We’s safe, Huck, we’s safe! Jump up and crack yo’ heels! Dat’s de good ole Cairo at las’, I jis knows it!” “Dah you goes, de ole true Huck; de on’y white genlman dat ever kep’ his promise to ole Jim”. “Maybe

we went by Cairo in the fog that night”. He says: “-Doan’ le’s talk about it, Huck. Po’ niggers can’t have no luck. I awluz ‘spected dat rattlesnake-skin warn’t done wid its work” (Twain M. “Adventures of Huckleberry Finn”).

Студентам-перекладачам потрібно було вирішити доволі складне завдання й перекласти запропонований уривок із роману, а особливу увагу вони мали звернути на виділені чорним шрифтом фонографічні стилізації. Оскільки учасники експерименту не мають уявлення про особливості вимови чорношкірих мешканців американського півдня XIX сторіччя, у своїх зусиллях вони мають спиратися на традиційні інструменти вилучення змісту – морфемний і контекстуальний аналіз. В оригіналі маркери діалекту представлено як на фонетичному, так і на граматичному рівнях. На фонетичному це переважно усічення кінцевих чи початкових звуків: *po’ = poor, las’ = last, kep’ = kept, o’ = of, a-shout’n’ = shouting* тощо; систематична заміна буквосполучення *th* літерою *d*: *dat = that, de = the, wid = with*, а також заміна одних звуків іншими: *pooty = pretty, genlman = gentleman, ben = been, ole = old, alwuz = always, doan = don’t, forgit = forget*. Граматичні ж порушення спостерігаються переважно в неправильному вживанні дієслівних форм із першою та другою особами однини чи множини: *you is = you are, we’s = we are, you goes = you go*.

Усього було залучено сім респондентів – студентів однієї з груп перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Для аналізу ми відібрали три, на наш погляд, кращі переклади.

1. *Джим схопився і приготував каное до відпливу. Він поклав на дно старе пальто, щоб мені було зручно, і дав мені весло. Як тільки я відчалив, він сказав: «Дуже скоро я буду кричати от радості, і я скажу, шо все се через Гека. Я вольна людина, і я не мог быть вольним, якщо не був таким для Гека – се все Гек. Джим ніколи тебе не забудеть, Гек, ти краций друг, який був у Джима; і ти єдиний друг зараз для старого Джима». «Ми свободни, Гек, ми свободни! Пригай і танцюй! Се гарне місто Каїр, я се знаю!» «Зараз ти йдеши, старина Гек, єдинственний джентльмен, який всігда здержував обіцянки». «Можливо, ми полетимо до Каїру через туман сьогодні вночі». Він говорить: «Давай не будем говорить про се, Гек. Бєдним неграм не щастить. Я всігда підозрював, шо шкура гримучой змії не помага мені побороти се невезєніє».*

У цьому перекладі студентка правильно відтворює зміст оригіналу, що свідчить про успішне «розшифрування» фонографічних стилізацій. Що ж стосується перекладу запропонованих графонів, то вона вдається до лексико-граматичної компенсації, відтворюючи їх здебільшого розмовними формами чи русизмами. Зокрема, є помітною достатньо велика частотність уживання розмовних дієслівних форм: «кричать» замість «кричати», «мог бути» замість «міг бути», «помога» замість «допомагає», «не будем» замість «не будемо». Таке «інтуїтивне» рішення перекладачки є своєрідним підтвердженням того, що в українській перекладацькій традиції графони на позначення діалектів прийнято відтворювати просторіччями. Аналізуючи далі переклад, виконаний студенткою, ми знову помічаємо інші просторічні одиниці: «вольни» замість «вільні», «всігда» замість «завжди», «єдинственний» замість «єдиний», «невезеніє» замість «невдача», «бедни» замість «бідні», «старина» замість «друзе», більш того, студентка за допомогою української абетки деформує російськомовні слова, привносячи в переклад ефект суржику. Можливо, варіант перекладу лексеми *gentleman* як «джентльмен» не дуже відповідає умовам, зазначеним у комунікативній ситуації, оскільки звертання «джентльмен» використовують в офіційній сфері, на різних урочистих подіях. Можна було б запропонувати варіант «чоловік», а ще краще деформувавши його як «чьоловік» чи «члвік». Загалом же в перекладі Джим із американського штату Міссурі фактично постає перед нами малоосвіченим мешканцем Слобожанщини, який розмовляє ламаною українською мовою, нашпигованою русизмами.

Наступний переклад мало чим відрізняється від попереднього, оскільки також рясніє просторічними одиницями та русизмами.

2. *Джим підскочив та приготував каное, постелив своє старе пальто на дно, аби я міг сидіти, дав мені весло, і як тільки я відитовхнувся від берега, він заговорив: «Уже скоренько я буду верещати з радощів, і все це – через Гека. Цей мужлан тепер свободна людина, і все це тільки дякуючи Геку. Гек все влаштував. Джим нікогда тебе не забуде, Гек. Ти – найлучший друг, який коли-небудь був у Джима. Та що там, ти – єдиний друг, який коли-небудь був у Джима». «Ми порятовані, Геку, порятовані! Гайда танцювати! Це ж старий-добрий Каір!» «Оно ти який, справжній Гек; єдинственний білий пан, що виконав свою обіцянку перед старим Джимом». «Можливо, ми добрались до Каіру, коли опустився туман вночі». «Давай не*

говорити про це, Геку. Должно ж пощастить бідлашним чорним. Я завжди підозрював, що та страшна зміюча шкура ше не закінчила з своїми лихими проділками».

Ми бачимо «свободна» замість «вільна», «нікогда» замість «вільна», «найлучший» замість «найкращий», «єдинственний» замість «єдиний», «шо» замість «що» тощо. Також використано лексему зниженого регістру «мужлан» на позначення невихованого, некультурного чоловіка. Очевидно, студентка застосувала цю лексичну одиницю, компенсуючи граматичні порушення *I's* замість *I am*, оскільки подекуди намагалась перекладати від 3-ї особи: речення *I's a free man, en I couldn't ever ben free ef it hadn' ben for Huck; Huck done it* вона переклала як *Цей мужлан тепер свободна людина, і все це тільки дякуючи Геку*. Можливо, уводячи в текст лексему «мужлан», студентка хотіла зробити акцент саме на недостатній рівень освіченості Джима, що можна вважати досить цікавим рішенням.

В обох проаналізованих перекладах відчутні намагання студентів-перекладачів передати аномальне мовлення Джима, однак усе одно читач не отримує істинного враження про його образ. Образ Джима все більше нагадує образ мешканця Слобідської України.

Нам залишилися проаналізувати ще один переклад.

3. *Джим плигнув та підготував каное, і поклав своє пальто донизу, щоб я могла сісти на нього, і дав мені весло; як тільки я підвелася, він мені сказав: «дуже скоро буде подія для радості, та я скажу, що все це за рахунок Хака» він – свободна людина, і я не міг навіть бути вільним, якщо це не було би за ради Хака. Він зробив це. Джим ніколи тебе не пробачить, Хак; ти найкращий друг, який він тільки мав у своєму житті; і ти єдиний друг у Джима зараз. « Ми в безпеці, Хак, ми в безпеці! Стрибай і йди! Це все Керіо, врешиті решт, я щойно дізнався це!» «Все це правда, Хак; лише білий джентельмен, що тримав своє слово Джиму. «Можливо ми були як в тумані цієї ночі!». Він сказав: «Давай облишимо це, Хак». Чорношкірим не домогтись успіху в цьому. Я завжди вважав, що суміш кольору шкіри не відіграє важливої ролі».*

Проглянувши його, одразу можемо сказати, що студентка неправильно переклала декілька речень, вочевидь, вона не змогла розпізнати деформовані лексеми в оригіналі, тому припустилася помилки під час перекладу. По-перше, ім'я *Huck* вона транслітерує як «Хак». У принципі ми допускаємо, що

такий переклад можливий з огляду на культурні розбіжності двох мов або відсутність достатнього багажу знань щодо твору загалом. Далі в перекладі помітна плутанина стосовно статі співрозмовника Джима, спочатку це була особа жіночого роду, на що вказує фрагмент перекладу: «щоб я могла сісти на нього», «як тільки я підвелася». Виходить, що студентка не дуже гарно розуміла, про що перекладає, якщо спочатку вказує на особу жіночого роду, а потім називає її Хаком. Вона також не залишає в перекладі жодних фонографічних стилізацій, тим самим нехтуючи планом вираження повідомлення й водночас викривляючи його зміст. Лише один раз зустрічається просторічна лексема «свободна» на позначення «вільна». Також неправильно перекладено назву міста Каїр, столиці Єгипту, у тексті ми бачимо місто «Кеїро», можливо, це навмисний прийом, усі невідомі респонденту власні назви просто транслітеруються. Повністю викривлено зміст

останнього речення, «суміш кольору шкіри не відіграє важливої ролі», навіть контекстуально зрозуміло, що такий варіант не є прийнятним.

Висновки і пропозиції. Узагальнюючи вищевикладене, можна констатувати, що сучасні перекладачі все ж таки намагаються бути «вірними» авторам художніх творів і знаходять цікаві рішення творчого характеру під час відтворення графонів, хоча й інколи порушуючи їх функціональність через не дуже вдалий вибір відповідників, що призводить до перекручування змісту й утрати прагматичного навантаження першотвору. Утім варто також відзначити й один дуже позитивний момент: ідея повного ігнорування фонографічних стилізацій фактично зводиться нанівець. Це є свідченням того, що перекладачі, усвідомлюючи прагматичну цінність фонографічних стилізацій, перебувають у постійному творчому пошуку й намагаються якнайкраще вплинути на свого читача.

Список літератури:

1. Апресян Ю. Д. Языковые аномалии: типы и функции. *Res Philologica: Филологические исследования памяти академика Г. В. Степанова (1919–1986)* / под ред. Д. С. Лихачева. Москва-Ленинград: Наука, 1990. С. 50–71.
2. Булыгина Т. В. Аномалии в тексте: проблемы интерпретации. Логический анализ языка: Противоречивость и аномальность текста / отв. ред. Н. Д. Арутюнова. Москва: Наука, 1990. С. 94–106.
3. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма: на материале современного русского языка. Ленинград: Наука, 1978. 238 с.
4. Гудманян А. Г., Струк І. В. Відтворення фонографічних аномалій діалектного мовлення в перекладі (на матеріалі творів Марка Твена та їх перекладів українською та російською мовами). *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. Вип. 4 (13). С. 52–55.
5. Динсмор Д. Ментальные пространства с функциональной точки зрения. *Язык и интеллект*. Москва: Прогресс, 1998. С. 385–410.
6. Мищенко Н. В. Графон как стилистическое средство в публицистических текстах. URL: http://library.krasu.ru/ft/ft_articles/0113962.pdf.
7. Сковородников А. П. Графон. *Речевое общение: специализированный вестник* / под ред. А. П. Сковородникова. Красноярск: Краснояр. гос. ун-т, 2002. Вып. 4 (12). С. 205–208.

ОСОБЕННОСТИ ВОСПРОИЗВЕДЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОСТИ ГРАФОНОВ В АНГЛО-УКРАИНСКОМ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ

В статье проанализированы особенности воспроизведения функциональности графонов в англо-украинском художественном переводе. Определено, что доминирующей функцией графонов является характерологическая, то есть выделение среди характеристик персонажа тех, которые показывают его социальную, региональную, национальную или возрастную принадлежность, а также характеристики, обусловленные индивидуальными особенностями. В ходе исследования установлено, что главная проблема, с которой сталкиваются украинские переводчики при воспроизведении функциональности графонов, заключается в отсутствии адекватного эквивалента в целевом языке. Как следствие, функциональность графонов при переводе полностью либо частично теряется. Такие потери могут приводить к перекручиванию смысла и уменьшению прагматической нагрузки оригинала.

Ключевые слова: графон, функция, эквивалент, перевод, потери.

**SPECIFICS OF RENDERING FUNCTIONALITY OF PHONOLOGICAL DEVIATIONS
IN THE ENGLISH-UKRAINIAN LITERARY TRANSLATION**

The article deals with the specifics of rendering functionality of phonological deviations in the English-Ukrainian literary translation. It is defined that the dominant function of phonological deviations is characterological, that is pointing out among a personage's features those revealing his/her social, regional, national, age affiliation, as well as features caused by individual characteristics. The research shows that the main problem faced by Ukrainian translators while rendering functionality of phonological deviations is absence of adequate equivalents in the target language. As a result, functionality of phonological deviations in the translation can be completely or partially lost. Those losses can cause deformation of sense and reduction of the pragmatic potential of the original text.

Key words: *phonological deviation, function, equivalent, translation, losses.*